

Juan Luis Saco Cid

O Epigrafe da Igrexa de S. Salvador de Prexigueiró

1. Situación

Igrexa parroquial de S. Salvador de Prexigueiró, na diócese e provincia de Ourense, concello de Pereiro de Aguiar, a 2 kms. a proximadamente da capitalade municipal e a 5 kms. de Ourense. Para chegar a ela, hai que coller unha desviación de cáseque 200 m. que sai pola esquerda da estrada comarcal que dende a estrada N-120 (á saída de Ourense cara a Ponferrada), leva ata as terras de Aguiar e Ramuín.

Arquitectónicamente, a igrexa, perfectamente orientada, conserva da sua primitiva fábrica a nave con duas portas, a principal e a porta sur. No muro norte hai unha fiestra saetera.,O ábside. rectangular, é de construción posterior.

Na mocheta da porta sur hai unha lápida grabada e empotrada no muro. O seu borde inferior atópase a 1,81m. do chan, de xeito que está perfecta mente visible e a unha altura suficiente e conveniente para ser leida con comodidade. Os seus caracteres, desafortunadamente, hai pouco foron pintados con pintura negra para facelos resaltar mais, pero o estado de conservación, en xeral, é bó, apesares de ter as esquinas algo redondeadas e presentar un roto no seu ángulo inferior derecho.

2. Texto

O epígrafe, copiados exactamente os seus caracteres, dí así: DEDICATA :
FVIT : ISTA / ECLIA : E : M : CCC : IIII : QT / XVIII : K : DCBS : TPRE :
FNDI : TC / RECTORIS : P. J : EPM : AVRIEN : QIDV : UIVERINT : IN
DNO : VIUANT : ET EORU ANIM (E) / ANGELIS : COLLOCENTUR :
AME (N).

É dicir:

Dedicata fuit ista ecclesia Era Millesima trecentesima quarta quo decimo octavo kalendas Decembbris tempore Patris Ferdinandi tunc Rectoris, Patris Joannis Episcopum Auriensem. Qui dum viverint in domino vivant, et eorum animae (cum) angelis collocentur. Amen.

3. Soporte e descripción externa

O epígrafe vai nun bloque de granito de grau moi fino e de moi boa calidade, do que non podemos averiguar o grosor por no poderse medir, xa que, como temos dito, atópase empotrado na parede. Ten a peza forma cuadrangular cos bordes bastante irregulares polo desgaste, pero tamen se pode conxeturar que estas irregularidades son quizais debidas a que foi colocado no lugar no que hoxe se atopa hai relativamente pouco tempo, pois é evidente que o muro en que está encastrado foi reformado recentemente e presenta un aspecto mais moderno que o que cabía esperar tendo en conta a data de construción da igrexa. Por outra banda, como xa temos dito, o seu ángulo inferior derecho desapareceu, deixando un oco en forma de triangulo –hoxe enchido con cemento– os catetos do cal miden 140 mm. o vertical e 175 mm. o horizontal. As medidas totais do soporte son de 69 por 47,5 cms., e tratase de un cuadrilátero apaisado.

A inscripción está disposta en seis renglóns escritos de xeito que ocupan todo o espacio dispoñible no ancho, de maneira que no millor dos casos o espacío que queda entre a derradeira ou a primeira letra de cada renglón e o correspondente borde da pedra, non é maior de 1 cm., e outras veces os caracteres primeiros ou últimos chegan ata o mesmo borde, como acontece co A final do primeiro renglón e o A inicial do derradeiro. Os demais renglóns miden 67 cms., agás o cuarto, que mide 66.

Unha particularidade que inmediatamente se bota á cara é a diferenzia de tamaño dos caracteres das catro primeiras liñas e os das duas finais. En efecto, as letras das catro primeiras son moito maiores que as das catro finais, e, ademais, poderíase establecer unha diferenzia de estilo de incisión entre o grabado dos primeiros renglóns, que conteñen os datos históricos –datas e persoaxes que se conmemoran–, e a segunda parte, que pouderamos chamar literaria. Parece como si o «ordinator», por unha banda, non botase as contas correctas do espacío dispoñible, e por outro lado quixera perpetuar, por riba de todo, o nome dos persoeiros que interveñen na dedicación, así como a data da mesma.

Do que levamos dito, poden dar unha idea as seguintes medidas:

DEDICATA: EVIT: ISTA
EGLIA: E: OM: CCC: IIII: QD
XVIII: R: DCBS: IPNE: D: FNDI: TC
RECTORIS: D: J: EDU: M: RIEN: QIDV
UDERINT: IN DIO: VIVANT: ET POUI: ANIME
ANGELUS: COLLOCENTUR: A N E

Renglón 1: letras de 68 a 70 mm.
 Espacio 1: de 12 a 14 mm.
 Renglón 2: letras de 67 a 70 mm.
 Espacio 2: de 12 a 20 mm.
 Renglón 3: letras de 66 a 68 mm.
 Espacio 3: de 16 a 20 mm.
 Renglón 3: letras de 68 a 71 mm.
 Espacio 4: de 15 a 20 mm.
 Renglón 5: letras de 44 a 46 mm.
 Espacio 5: de 16 a 20 mm.
 Renglón 6: letras de 43 a 48 mm.

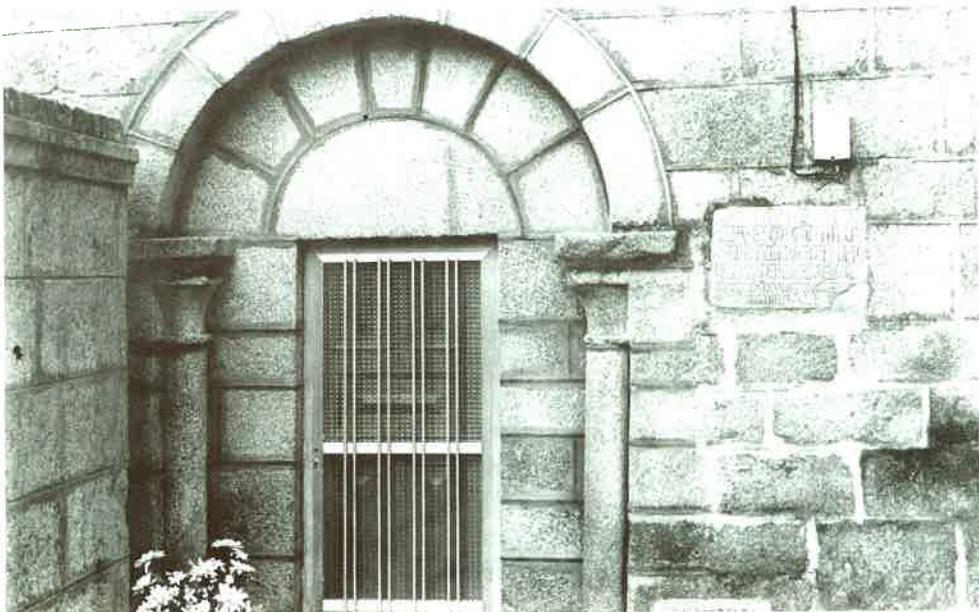
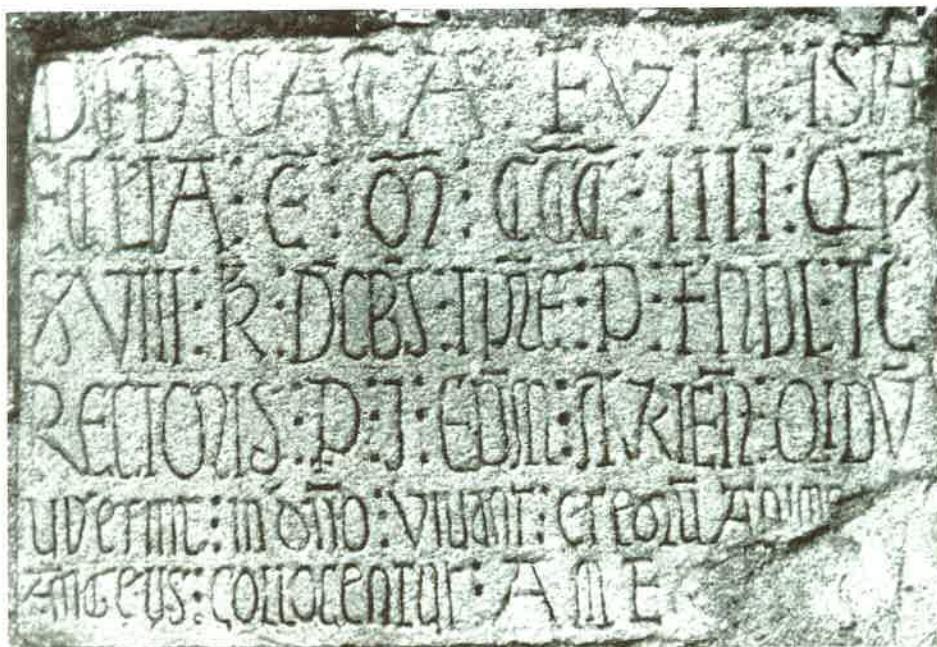
Hai que facer constar, ainda, que existe un espacio superior por riba da primeira liña de aproximadamente 12 mm., e un espacio inferior, baixo da sexta liña, de anchura que oscila entre os 18 e os 30 mm.

O que se leva dito encol da diferenza de tamaño entre os caracteres das 4 primeiras liñas e os das duas derradeiras, pode valer tamen para os espacios interliterais, poi se nos primeiros renglóns son bastante amplos (de 12 a 18 mm.), de acordo cos adornos que as letras presentan e có coidado có que están grabados, en troques, nos dous finais, agás o caso da derradeira palabra AME(N), remate dc texto e da fórmula, na que o «incisor» volve a poñer todo-lo seu coidado, os tipos aparecen moi xuntos ata o punto de poñer en dificultades a lectura en ocasións, e, no mellor dos casos, este espacio non é superior ós 8 mm.

4. Lecturas anteriores

O epígrafe ten sido lido xa, e publicado por J. Ramón e Fernández-Oxea¹, que se limita dar a lectura que anteriormente fixera Ferro Couselo, e que dí así:

DEDICATA FVIT ISTA
 ECLIA E M CCC IIII QT
 XVIII K DCBS TPR P FNDI TC
 RECTORIS P J EPM AVRIEN QUIDV
 VIXERINT INXPTO VIVANT ETEORVANIME
 ANGELIS COLLOCENTUR AME (N).
 E que transcribe:
 DEDICATA FVIT ISTA

ECLESIA ERA MILESSIMA TRECENTESSIMA QUARTA QUOTUM

DECIMO OCTAVO KALENDAS DECEMBRIS TEMPORE PETRI FERDINANDI TUNC

RECTORIS PETRI JOANIS EPISCOPUM AURIENSEM QUIDUM
VIXERIN IN XPTO VIVAN ET EORUM ANIME (cum)
ANGELIS COLLOCENTUR AME (N).

As mais notables diferencias có literal do texto, que se poden ouservar na devandita lectura, son as seguintes:

- a) ausencia dos signos de abreviatura que aparecen sobre as palabras: Ē, Ā, Ī, Į, ĮC, ĮC BS, TP̄RE, F̄NDI, ĮC, EP̄M, AVRIE᷑, D᷑V, D᷑O (que le XPTO), EOR᷑U.
- b) lectura de V onde hai U: UIVERINT, VIUANT, EOR᷑U.
- c) lectura de VIXERINT en lugar de UIVERINT.
- d) ausencia das interpuncións.
- e) lectura de XPTO en lugar de D᷑O.
- f) lectura de TPR por TP̄ RE.
- g) lectura de QUIDV en lugar de QUID᷑V.

Do mesmo xeito, cremos que na transcripción hai dous moi importantes erros, referentes á interpretación da sigla P, que aparece duas veces diante de dous antropónimos, erros dos que nos ocuparemos mais adiante cando tratemos sobre as implicacións históricas e datos que a inscripción suministra. Ademais de isto, habemoslle engadir a lectura de *quotum* e a interpretación de *quidum* como unha soa palabra.

5. Análisis epigráfico. Tipografía do alfabeto

Características xerais das formas alfabéticas que o epígrafe ofrece son, por un lado, a xa comentada diferencia de tamaño entre os tipos dos primeiros renglóns e os finais, e, por outro, o exquisito coidado co que aparecen debuxadas algunas letras, coidado que se vai perdendo a medida de que a inscripción vai avanzando. A isto habemoslle engadir o domini total das capitais nos renglóns iniciais, e a alternancia de caracteres capitais e cursivos nas derradeiras liñas.

O A preséntanos tres modelos diferentes que se van repitiendo, ainda que con diferente realización. O mais frecuente é o capital, pechado na sua cima por un trazo horizontal con adornos nos extremos de este, e cos trazos oblicuos

1 A 2 A 3 A 4 A 5 A 6 A 7 A 8 A 9 A 10 B 11 C 12 C 13 C
 14 C 15 C 16 C 17 C 18 C 19 C 20 C 21 D 22 D 23 D 24 D 25 D
 26 E 27 E 28 E 29 E 30 E 31 E 32 E 33 E 34 E 35 E
 36 e 37 e 38 E 39 e 40 E 41 F 42 G 43 J 44 R
 45 L 46 I 47 L 48 O 49 M 50 M 51 A 52 N 53 R
 54 N 55 I 56 O 57 N 58 N 59 I 60 O 61 O 62 O 63 O
 64 P 65 D 66 D 67 Q 68 Q 69 R 70 R 71 F 72 S 73 S 74 S
 75 S 76 T 77 T 78 T 79 T 80 I 81 I 82 T 83 T 84 T 85 T 86 I
 87 U 88 U 89 U 90 V 91 V 92 V 93 V 94 V 95 S 96 R
 97 A 98 R 99 U 100 Q 101 U

1 dedicata	25 dv	49 epm	73 dcbs
2 dedicata	26 dno	50 anime	74 rectoris
3 ista	27 dedicata	51 amen	75 angelis
4 eclia	28 eclia	52 fndi	76 dedicata
5 avrien	29 e(ra)	53 avrien	77 fvit
6 viuant	30 tpre	54 uiverint	78 ista 97 rectoris
7 anime	31 rectoris	55 dno	79 gt 98 avrien
8 angelis	32 epm	56 viuant	80 tpre 99 uiverint
9 amen	33 avrien	57 in	81 tc 100 eoru
10 dcbs	34 uiverint	58 anime	82 rectoris
11 dedicata	35 eoru	59 angelis	83 uiverint
12 egilia	36 angelis	60 collocentur	84 viuanL
13 ccc	37 collocentur	61 dno	85 et 101 angelis
14 ccc	38 amen	62 collocentur	86 collocentur
15 ccc	39 et	63 collocentur	87 viuant
16 dcbs	40 fvit	64 p;:j	88 eoru
17 tc	41 fndi	65 epm	89 collocentur
18 rectoris	42 angelis	66 tpre:p	90 fvit
19 collocentur	43 j(oannis)	67 gt	91 dy
20 collocentur	44 k(alendas)	68 gl	92 uiverint
21 dedicata	45 eclia	69 rectoris	93 viuant
22 dedicata	46 collocentur	70 uiverint	94 xviii
23 dcbs	47 collocentur	71 collocentur	95 xviii
24 fndi	48 m(millesima)	72 ista	96 tpre

presentando unha tendencia bastante acusada a facer mais vertical o segundo que o primeiro. Outro tipo é o que nos ofrece a palabra AVRIEÑ do cuarto renglón, consistente nun A aberto sen trazo horizontal central e co trazo horizontal superior curvado, ademais de ter o primeiro trazo oblicuo convertido nunha doble curva, características todas que o fan un modelo único que non temos atopado en nengunha outra das inscripcións que desta época e desta zona temos examinado. O terceiro tipo é o A cursivo, do que somente hai un exemplo no epígrafe, e que o fai singular o seu trazo principal que é totalmente vertical, dobrándose no seu extremos superir en ángulo recto cara á esquerda para formar un adorno. Tampouco temos encontrado unha cursiva semellante en nengún dos epígrafes que temos examinado desta zona e desta época.

O único exemplar de B non ten nengun tipo de adorno e o seu primeiro trazo curvo é algo mais estreito e alongado do que o segundo. O C ofrecenos dous modelos, dos que o primeiro aparece nos dous primeiros renglóns e presenta o trazo curvo normal complementado con un segundo trazo vertical grabado á sua dereita que lle serve de adorno e que imita á letra capital gótica, amosando en conxunto unha maior ou menor curvatura e con adornos nos seus extremos, mentres que o segundo tipo, que presenta tamen distintos graus de curvatura en cada exemplar, carece do segundo trazo de ornato. En xeral, observase tamen unha crecente degradación do coidado do «incisor» ó grabar, a medida de que a inscripción avanza.

Os dous exemplares de D da palabra DEDICATA fan avanzar o seu trazo curvo, moi regular, dende o trazo vertical, en contraste con demais exemplares, nos que o grabado do trazo curvo non é tan coidadoso e presentan un tramo recto, comase o grabador tratara de apretar o texto. Mención especial merece o D cursivo da palabra DÑO., porque é un emplar único, e porque o seu debuxo ten que estar forzosamente relacionado co trazado dos outros caracteres que a palabra contén. Trátase de un signo que escomenza no seu extremo superior con un rabiño en diagonal de dereita á esquerda, para crebarse, case que en ángulo recto cara á dereita baixando e describindo despois unha curva cara á esquerda, que logo vai formar a panza do D.

Evidentemente, o autor do texto entregou ó «ordinator» unha palabra abreviada, na letra cursiva da época.

Bastaria que, simplemente, o trazo do D non pechara todo o trazo curvo que forma a panza da letra, e que houbera unha pequena separación entre as duas patas do N, para que o escrito entregado polo autor fose exactamente polo lapicida, sen entender seguramente o que escribía, e modificando ó seu gosto o que vía escrito.

O E aparece repetido doce veces ó longo de todo o letreiro, convertendose así na letra mais abundante xuntamente có L. É tamen a que ofrece mais vaie-

dade de formas. Os dous primeiros exemplares do texto, perteñecentes ós dous primeiros renglóns, presentan, igual que os C destes mesmos renglóns, un rasgo vertical de adorno grabado á dereita do trazo curvo principal, e de este adorno vertical parte a barra hourizontal, que ten a mesma medida que os brazos superior e inferior en que remata a curva. É singular a forma do E da abreviatura E(ra), que ten o raso superior curvado cara arriba e á dereita, paralelamente ó signo de abreviación que ten posto encima e que tamen é ondulado. Outro tipo distinto é o que ofrecen os renglóns terceiro e cuarto, que teñen a mesma traza, ainda que sexa diferente e execución, e que consisten nun trazo vertical recto do que parten os brazos superior e inferior en curva ou en ángulo; as tres barras hourizontais soen terminar cun adorno en vertical. O cuarto tipo de E representano os exemplares que aparecen nas liñas quinta e sexta –agás a derradeira palabra AME(N)–, cursivas e coa particularidade de seren moi alongadas e cun tramo recto en vertical.

Os dous exemplares de F que atopamos son moi diferentes. O primeiro deles fai avanzar o seu trazo hourizontal superior cara á esquerda, sobresaindo notablemente do trazo vertical; o outro trazo hourizontal termina facendo un ángulo cara arriba. Pero o mais chamativo é que está asentada sobre un trazo horizontal moi extenso, ata o punto de que sobresai cara á esquerda tanto como o trazo superior, e casi tanto como o mesmo cara á dereita, o que da a este tipo un aspecto moi parecido ó de un E. O outro exemplar, en troques, está moito menos coidadosamente grabado, como acontece normalmente en este epígrafe en tódolos caracteres que non forman parte das primeiras liñas, pero amosa adornos ó final de tódolos seus trazos e fai sobresair lixeiramente o transversal inferior á esquerda do hourizontal. Curioso é o adorno que acompaña ó trazo hourizontal. Curioso é o adorno que acompaña ó trazo hourizontal superior, formado por un rabiño que partindo de el en ángulo agudo cara á esquerda chega casi a formar a hipotenusa de un triángulo rectángulo, imitando deste xeito o adorno que ofrece o K deste mesmo renglón.

A pesares de perteñecer ó derradeiro renglón, o único exemplar de G que o texto nos ofrece é –sen ter en conta o seu tamaño– un dos caracteres mais primorosamente executados de todo o epígrafe, adornándose, como os C e os E dos dous primeiros renglóns con un segundo trazo vertical, grabado á dereita da curvatura normal de esta letra.

Non hai H nengun, pero, en troques son abundosísimos os exemplares de I e todos eles de trazado semellante, ainda que difiran algo na execución. En todos eles o trazo vertical remata nos seus extremos en adornos, en ocasións somente no seu extremo superior, e ás veces o adorno é bífido, como acontece na palabra DEDICATA (1º renglón).

Porén, cousa pouco frecuente na epigrafía desta época, no cuarto renglón aparece un J, inicial do antropónimo J (oannis), que ten a curvatura inferior moi estreita, e que se adorna no seu extremo superior por un trazo horizontal que avanza cara á esquerda.

Singular é aincisión do K, abreviatura de K(alendas), do mesmo tamaño que as demais letras do renglón, e cursivo, do cal o trazo oblicuo inferior parte da panza superior. É normal nos epígrafes baixomedievais de esta zona² que a parte sobresainte superior do trazo vertical estea adornado por unha barra transversal en forma de cruz, pero no caso que nos ocupa o citado adorno está formado por un rabiño que, partindo do seu extremo superior cara á dereita, crébase en ángulo agudo cara abaixo ata xuntarse de novo con el, do xeito que temos descrito ó tratar do F deste mesmo renglón.

Dos catro exemplares de L que temos, todos eles son capitais e adornanse no seu extremo superior cunha pequena barra horizontal. Diferencianse na dirección que imprimen ó tramo transversal inferior, que no primeiro (renglón 2) dobrase lixeiramente cara arriba, e nos demais ten tendencia de se ir cara abaixo, quizais por un afán do lapicida de aproveitar ó máximo o espacío, como parece indicar o feito de que na palabra ANGELIS (renglón 6) o I vai inscrito no L.

Outra forma alfabética moi variada é o M. O tipo mais coidado é o numeral, do mesmo trazo que temos atopado en Cornoces³ e en S. Pedro da Mezquita⁴, composto de unha elipsis do que parte o segundo rasgo curvado cara á dereita e abaixo. O segundo está formado por algo semellante a dous N cursivos que teñen en común o rasgo vertical central, trazado que temos atopado tamen na inscripción da igrexa da Oliveira de Ribadavia⁵. E o terceiro, de tipo uncial, compонse de un óvalo abierto na sua parte inferior e percorrido de arriba abaixo por un trazo central vertical recto e rematando as tres patas así formadas por unhas pequenas barras de adorno. A esta forma corresponde o M do AME(N) final, e debia corresponder o da palabra ANIM(E) (renglón 5), que non temos completo por estar destrozada a sua parte inferior a consecuencia do roto da esquina inferior esquerda do soporte, do que xa antes temos feito mención.

O N é cursivo en tódolos exemplares da inscripción, presentando mais ou menos recta unha das patas, e adornándose en algúns casos (AVRIEN renglón 4) por un rabiño sobresainte do extremo de algunas das patas. Mención aparte merece o N da palabra ANGELIS (renglón 6), formado por dous trazos verticais xunguidos no seu extremo superior por un terceiro rasgo que está grabado cara arriba de esquerda á dereita, e que sobresai cara á esquerda ata xuntarse co A anterior. Igualmente é curioso a forma de interpretación que ten o lapicida do N de DÑO (renglón 5), grabado como se fosen dous I, dos que no

primeiro o adorno superior inclínase cara á esquerda, namentres que o do segundo é bífido. Xa temos dito antes que hai que pensar que se trata de un erro de interpretación do «ordinator», por non ter entendido o texto manuscrito que o autor lle entregou.

Nengunha particularidade digna de mención ofrecen os Q do texto, agás o feito de que son lixeiramente ovalados, como é normal na epigrafía da época. En troques, é interesante o trazado de P. Os tres exemplares que atopamos son diferentes entre sí. Nos dous primeiros o trazo curvo fai avanzar o seu extremo superior rebasando cara á esquerda o trazo vertical, pero se diferencian entre sí en que o segundo (renglón 4) adórnase cunha barra horizontal que forma co trazo vertical unha especie de cruz grega rematada nos seus brazos por unhas barriñas de ornato. Mais o exemplar mais orixinal e curioso é o que contén a palabra EPM (renglón 4), que fai sobresair cara arriba o seu trazo vertical, e, sen embargo, remata no seu extremo inferior á altura da confluencia co trazo curvo, de modo semellante a un D. Non temos atopado en nengún epígrafe un trazado semellante ó mencionado.

Os dous exemplares de Q son semellantes, capitais, e co trazo inferior horizontal recto e saindo cara á dereita. Nengunha particularidade presenta tam-pouco o trazado de R (renglón 4), que fai sobresair o extremo superior do seu trazo curvo cara á esquerda sobre o trazo vertical recto, e que saca de el a barra oblicua inferior, moi longa, ata o punto de que fai contacto cóp E seguinte. No renglón 5 aparece tamen un R cursivo de trazado normal nos epígrafes de esta zona e desta época.

É semellante o trazado dos S, os exemplares dos cuais diferenciase entre sí somentes pola sua maior ou menor curvatura, e tamén pola sua maior ou menor curvatura, e tamén pola presencia ou ausencia de adornos nos extremos do trazo de doble curva.

O grabado do T vai dexenerando a medida que vai avanzando a inscripción. Comenza en DEDICATA (renglón 1) cun exemplar moi elegante, que ten a barra superior lixeiramente curva, e cun adorno formado por un segundo trazo vertical recto grabado á dereita do trazo principal do mesmo xeito que os C e os E dos dous primeiros renglóns, e a grabación dos exemplares seguintes vai facéndose paulatinamente menos coidada ata rematar cunha simple barra vertical con dous pequenos trazos hourizontais nos seus extremos, que lle dan o aspecto semellante ó dun I (COLLOCENTUR, renglón 6).

A inscripción amosanos dous exemplares de U e tres de V. É singular o feito de que un epígrafe desta zona e desta época distinga entre ambalas duas formas alfabeticas, mentres que gráficamente diferencianse entre sí enque as primeiras teñen o seu primeiro trazo, o esquierdo, redondeado no seu tramo inferior ata xuntarse co segundo trazo, que é recto, namentres que os V son

angulosos abaxo. De eles é interesante o que aparece na palabra FVIT (renglón 1), do cal o segundo trazo, mais curto que o primeiro, crebase violentamente en hourizontal cara á esquerda no seu extremo superior, formando así un adorno.

6. Análisis epigráfico. Interpuncións e abreviaturas.

As interpuncións que o texto presenta están formadas por tres puntos coloados verticalmente e grabados sen bisel nengún, como é normal nesta época e neste territorio⁶. A función que teñen é a de separar palabras ou ben grupos morfolóxicos: *qui dum, in domino, et eorum anime*; pero esto último somente na derradeira parte, á que pouderamos chamar «literaria», pois na primeira parte a sua función é claramente a de separar palabras, como proba o feito de que unha forma verbal composta, como é o caso de *dedicata fuit* está perfectamente separada nos seus dous componentes pola correspondente interpunción.

Os enlaces que aparecen na inscripción son os seguintes:

- renglón 3: T (em) P (o) RE, tamen presenta abreviatura.
- renglón 4, dous enlaces: RECTORIS, enlace frecuente nestas datas e nesta época⁷, e AVRIEN, que presenta tamen abreviatura⁸.
- renglón 5, dous enlaces tamen: UIVERINT EORU (m), este último tamen con abreviatura, e nos que é evidente a necesidade do «ordinator» de gañar espacio para grabar nun só renglón unha porción de texto tan extensa.
- renglón 6: ANGELIS, na que o enlace está formado polo I inscrito no L⁹.

Hai un signo ortográfico, o último do segundo renglón, que tamen podería interpretarse como enlace, de tal xeito que pudera lerse QTV e ser interpretado polo tanto Q(uo)TV(m), e deste xeito ser considerado como acusativo, pero nós inclinámosnos por considerar correcto o texto e pensamos que se trata de un simple rasgo de ornato do T, que en lugar de curvarse cara arriba, crebase en ángulo.

Son moitas as abreviaturas, pero normais na epigrafía da época:

- EC(c)L(es)IA, renglón 2, normal en todo o medioevo, ainda que mais frequentemente aparece condous C, como podemos observar en Xunqueira de Ambía¹⁰, a Oliveira de Ribadavia¹¹ e S. Martín de Cornoces¹².
- E(ra), tamen no renglón 2, normal e abundantísima.
- Q(uo)T(o), asimesmo no renglón 2¹³.
- D(e)C(em)B(ri)S, renglón 3, tamen normal.
- K (alendas), tamen no renglón 3, asimesmo normal e moi abundante.
- T(em)P(o)RE, no mesmo renglón.

- P(atris), ou ben P(ii), da que logo falaremos mais de vagar, no renglón 3, repetida no seguinte renglón.
- F(erdina)NDI, tamen no renglón 3.
- EP (iscopu) M, completamente normal, no renglón 4.
- AVRIEN, tamen no renglón 4.
- Q(u)I DV(m), abreviatura que combina os dous sistemas: contracción e suspensión, no renglón 4.
- D(omi)NO, renglón 5, da que xa temos falado.
- EOURL (m), tamen no renglón 5.

Responden unhas ó estilo epigráfico normal –K(alendas), D(e)C(em) B(ri)S, Q(uo)T(o)–, e outras ó desexo do grabador de gañar espacio.

7. Paraticularidades ortográficas e gramaticais

É de notar no texto o uso indiscriminado e ata poderíamos chamar caprichoso de V ou U alternativamente, e incluso variando dentro da mesma palabra: así parece escrito FVIT, AVRIEÑ DV̄, pero tamen COLLOCENTUR, EORŪ, e ainda UIVERINT, VIUANT. Pero quizais o rasgo gramatical mais singular sexa o acusativo *ep(iscopu)m aurien(sem)* no renglón 4, cliché moi natural nunha época na que o latín hai moito tempo que xa non se fala, pero que recolle a tradición anterior, na que os casos da declinación tiñan desparecido prácticamente en beneficio do acusativo, o único que se manterá, e do que proceden os términos romances hispánicos¹⁴. Tamen é de notar a ausencia da preposición na frase *et eorum(m) anime (cum) angelis collocentur*, en donde hai que ver, mais que un rasgo sintáctico singular, o agobio pola falla de espacio có que o lapicida se atopou, e tamen é posible que, ó menos en abreviatura, figurara en parte do roto da pedra do que xa antes falamos.

Un problema de índole moi diferente presentasenos coa primeira palabra do quinto renglón: por unha banda, pola dificultade da sua lectura, e por outra, pola singularidade da forma verbal que presenta. O primeiro signo é un U, sen lugar a dúbida, do cal o segundo trazo, que é vertical, debe representar o enlace cun I ligado ó anterior. A dificultade faise maior ó ler o segundo signo, que nós temos interpretado como un V, do cal o primeiro trazo é recto e vertical, mentres que o segundo, partindo do vértice inferior, se curva cara arriba e á esquerda ata case pecharse en forma de D, presentando un rasgo de adorno que partindo da parte superior da curva avanza en diagonal cara arriba e á dereita. Ramón e Fernández-Oxea¹⁵ lé VIXERINT, modificando, por unha parte, a lectura da U inicial, e considerando, por outa, que o trazo vertical do segundo signo é I, e que o segundo trazo representa un X, do cal a porción

inferior dereita do aspa non foi grabada, interpretando así unha forma do verbo *vivo* perfectamente regular. Pero o uso do tema de presente polo de perfecto debeu ser normal no latín medieval e vulgar, como proba o feito de que foi este, precisamente, o que perviveu suplantando ó tema de perfecto e mantendose en romance (*vivira*, *vivise*, procedentes de *viveram*, *vivissem*, non de *vixeram*, *vixissem*), segundo a tónica xeral observada no latín vulgar na sustitución dos perfectos en-si¹⁶.

8. Fórmula

Como xa temos apuntado antes, a inscripción presenta duas partes perfectamente diferenciadas: unha primeira na que, coa fórmula de dedicación «dedicata fuit», –fórmula que soe alternar nos epígrafes do mesmo contido coa expresión «facere dedicationem», que aparece, p. ex., en Sta. María de Amoeiro¹⁷–, dase a data e o nome dos persoeiros que interveñen no acto; e unha segunda parte, literaria, en prosa, feito pouco normal neste tipo de epígrafes nestas datas, e que para o lapicida ten unha moito menor importancia, como amosa o feito de que a grabación sexa menos coidada, os caracteres mais pequenos, e haxa un emprego mais acusado das cursivas. A fórmula, que non conseguimos localizar nos textos litúrxicos de uso corrente nos tempos da inscripción, nen figura tampouco en nengunha outra da época e do mesmo territorio, é a expresión do desexo do autor da benaventuranza para os persoaxes que fixeron posible a dedicación do templo.

9. Problemas históricos e de interpretación.

Na interpretación desta inscripción, Ramón e Fernández-Oxea¹⁸ lé PETRI FERDINANDI (rengló 3) e PETRI JOANIS (renglón 4), atribuindo, polo tanto, o rectorado de igrexa a un tal D. Pedro Fernández (?), e a sede episcopal ourensana a D. Pedro Yáñez de Nóvoa. Endebén, no ano 1266, ano no que o epígrafe está datado sen nengunha dúbida, era bispo de Ourense D. Xoan Díaz, que tivo un longo pontificado –dende 1249 ata 1276¹⁹–, namentras que D. Pedro Yáñez, anteriormente chantre da mesma Catedral²⁰, que figura como bispo electo a partires de 1277, non comenza o seu episcopado ata o ano 1286²¹. A dificultade é salvada por Ramón e Fernández-Oxea falando de unha especie de usurpación da mitra por parte do chantre e futuro bispo. Esta teoría, sen nengún apoio documental, está construída somente sobre a interpretación das duas siglas P(etri), que aparecen no texto.

A nós, en troques, parecenos que a lectura non é correcta, e que existen duas posibles interpretacións diferentes de aquela: P(ii), ou ben P(atris). En ámbolos dous casos trátase de fórmulas de tratamiento de respeto antepostas ó correspondente antropónimo dos dous eclesiásticos que son aludidos. A primeira no mesmo senso en que outros epígrafes figura a fórmula *Beatus*, facendo alusión á santidade de vida que se supón ten a obriga de levar un eclesiástico, e a segunda no mesmo senso en que ainda hoxe se lle segue antepoñendo ó nome dos varóns consagrados ó culto divino. Inclinámoss pola segunda das fórmulas –P(atris)– porque, ademais do éxito que este tratamiento tivo na igrexa, e que, polo tanto, será natural que o autor do texto lo colocase nesta ocasión diante do nome de persoaxes eclesiásticos tan sinalados, parece que abona esta afirmación o feito de que o P que antecede ó nome do bispo presenta un adorno en forma de cruz de xeito que así se diferencia a categoría de ambos.

É de facer notar, por outra parte, en abonamento da lectura P(ii) /P(atris) F(erdina) NDI, que no ano 1263 (tres anos antes de data da inscripción), nun documento do Arquivo Catedralicio de Ourense ²², aparece un arcediano D. Fernando, en calidade de vicario do bispo D. Xoan Díaz, que firma un documento no que se sanciona un convenio entre a mitra de Ourense e o mosteiro de S. Pedro de Rocas, sobre unhos diezmos en terreos da Terra de Aguiar, na que precisamente se atopa a igrexa de S. Salvador de Prexigueiró.

10. Conclusión.

En definitiva, a inscripción conmemora o feito de que o 19 de novembro do ano 1266, sendo arcediano de Aguiar D. Fernando e bispo de Ourense D. Xoan Díaz, foi adicada a San Salvador a igrexa parroquial de Prexigueiró, e se fan votos para que as almas de ámbolos dous sexan colocados cos anxos na medida en que teñan vivido na lei do Señor.

NOTAS

1. Ramon Fernández-Oxea, J. «San Salvador de Prexigueiró», *Boletín del Museo Arqueológico Provincial de Orense*, III (1947), 117-122.

2. En Santa María de Amoeiro, na fachada da igrexa parroquial, podese ler: ERA. I. C. C. PRIDIE. / K(a)L(endas) F(ebruarias) I(o)H(a)NES: PRESBITER / FECIT DEDICACIONE (m). Mais antiga é a de Temes (Lugo), onde se pode ler: + SACRATIO TEMPLI II (secundo) K(alendas) / D(e)C(em)B(ri)S IN ERA DCCC (octingentesima) / LVIII (quinquagesima octava). DELGADO GOMEZ, J., «Temes en el Medievo», *El Progreso*, Lugo, 7 de Abril de 1983, fai a lectura da data: «... a dos días de las kalendas de Diciembre (30 de Noviembre) en la era DCCCLII (852)». Tamen é mais antiga a de Sorga, onde, no canto dunha pedra, seguramente mesa de altar, podese ler: + ERA MXVI. XVIII. K(alendas). A (u)G(us)TI / PTRVS PRES...».

En tódalas tres o k ten un rasgo de ornato similar a este.

3. Na parede sur da parroquial de San Martín de Cornoces, polo exterior do edificio, hai duas magníficas inscripcións. A primeira delas dí: CONSECRATA : FVIT : ECCL(es)IA : ISTA : AB ALFON(n)SO AVRIEN(se) : EP(iscop)O: I(n) HONORE : B(cat)I MARTINI : CV(m) RELIQVIIS EIV(s)DE(m) : ET S(ancti) VI(n)CE(n)TII M(a)R(tyris) : ET S(anctae) : MARI(a)E : MAGDALEN(a)E : ET / S(anctae) EVFEMI(a)E : ET RELIQVIIS : ALHIS : E(RA) : M(illesima) : CC(ducentesima) : XXX(trigesima) : VIII/octava) : XVI(decimo sexto) : K(a)L(endas) : MAII. A segunda dí: VRAC(a)E: F(ilia) : QV(a)E : EA(m) : FV(n)DITVS : / EDIFICAVIT.

4. No interior do templo, e nun dos sillares perto da fachada principal, existe unha inscripción de texto misterioso, que dí: IN ANNO MA / LO E(ra) M(illesima) CC(ducentesima) XL(quadragesima).

5. Na fachada da igrexa de Santa María da Oliveira en Ribadavia hai un epígrafe moi deteriorado e fragmentado, do cal o comenzo que é o fragmento mais longo e mellor conservado, dí: E(ra) : M(illesima) CC(ducentesima) : LXV(sexagesima quinta) : VIII(octavo) : K(a)L(endas) : IULI : AD HONO(rem) / BEAT(a)E : MARI(a)E: CONSECRATA : EST : ECCL (esia) (I)ST(a)...».

6. Esta interpunción triple é a mais frecuente das que temos atopado. Non facemos, polo tanto, o censo delas.

7. Aparece, p. ex., nun precioso epígrafe que se consera nun sillar que forma parte da parede do claustro de Xunqueira de Ambía, en parte en verso, e que dí así: + VERVS . DICTVS . Q(u)i : PR(es)B(ite)R . E(t) B(e)N(e)DICTVS / DORMIT . I(n)) HOC . FV(n)DO . SVRGE(n)DVS . I(n) ORBE . S(ecundo) / ERA . I(millesima) . C(entesima) . LX(sexagesima) . VIII(octava)... IAN(uarius).

8. A abreviatura por suspensión do adjetivo AVRIEN, obríganos a suplir *Auriensem* en acusativo para facelo concordar con EP(iscopu)M.

9. Como exemplo, poderíase citar o epígrafe de Temes, v. nota 2.

10. Saco Cid, J.L., «O epígrafe fundacional da Colexiata de Santa María a Real de Xunqueira de Ambía», *Boletín auriense*, XX-XXI (1990-91), 277-292.

11. Vid. nota 5.

12. V. nota 3.

13. Saco Cid, J.L. art. cit.

14. Para a extensión do latín medieval da península e o seu uso suplantando ó xenitivo, v. J. Bastardas Parera, *Particularidades sintácticas del Latín Medieval*. Barcelona 1953, 21-23.

15. Ramon e Fernandez-Oxea, art. cit.

16. Para a evolución dos temas da conxugación en latín vulgar, v. Grandgent, C.H. *Introducción al Latín vulgar*, Madrid 1952; tamen V. Vaananen, *Introducción al Latín Vulgar*, Madrid 1968, 209 ss.

17. V. nota 2.

18. Ramon E Fernandez-Oxea, *loc. cit.*

19. H. Florez *España Sagrada*, XVIII, 102.

20. Fernandez Alonso, B. *Crónica de los obispos de Orense*, Orense 1912, 21-23.

21. H. Florez *España Sagrada*, XVIII, 105.

22. Duro Peña, E., *Catálogo de los documentos privados en pergamo del Archivo de la Catedral de Orense*, Orense 1973, 106.

